

Recensioner

Dorothy E. Smith: *Institutional Ethnography. A Sociology for People*. Lanham, New York, Toronto, Oxford: Altamira Press

Institutional Ethnography. A Sociology for People är en produkt av den kända sociologen Dorothy E. Smiths långa forskargärning. Genom att samla och presentera den kunskap som Smith och andra författare producerat genom åren formuleras, enligt Smith själv, grunden till ett nytt sociologiskt paradig, "an alternative sociology". Det är med andra ord ett ytterst ambitiöst bokprojekt som Smith har sjösat.

Denna alternativa sociologi är ett resultat av Smiths erfarenheter som aktivist inom kvinnorörelsen men den är också frukten av ett missnöje med sociologins huvudfåra. Smith är nämligen starkt kritisk mot "mainstream sociology", den typ av sociologi som hon menar har fjärmat sig från människors verklighet och vardag istället för att försöka förstå och förklara den.

Kritiken är måhända lika berättigad som bekant. I allt för många sociologiska studier intar det teoretiska ramverket huvudrollen medan empiri främst används som illustrativa exempel för att bekräfta teorins riktighet. Konsekvensen är, enligt kritikererna, att en klyfta uppstår mellan människors vardagliga erfarenheter och forskningsresultat. Denna klyfta breddas ytterligare då sociologer med förkärlek använder ett abstrakt språk som exkluderar människor från möjligheten att, i brist på bättre ord, nå "upplysning".

Distansen mellan forskarvärlden och människors vardagsliv är, återigen enligt denna kritik, problematisk av flera anledningar. Sociologin förmår inte bidra till kunskapsproduktionen kring hur maktrelationer ("ruling relations") verkar på ett konkret vardagsplan, vilket innebär att sociologin inte bidrar till emancipation från förtryckande strukturer.

"Institutional Ethnography" står för något annorlunda. Institutionell etnografi låter inte teorier på förhand ringa in och definiera ett problem som måste förklaras; det bygger istället på upptäcktslusta och nyfikenhet inför människor och deras vardag. Det är en sociologi som utforskar världen med utgångspunkt i hur människor erfar och organiserar den. I detta ryms även perspektivets ontologi: "For institutional ethnography, the social, as the focus of sociological inquiry, is specified as people's activities as they are coordinated with those of others" (s. 59).

"Institutional Ethnography" är alltså en sociologi vars ambition är att kartlägga ("map") hur människors lokalt utformade och vardagliga praktiker koordineras med praktiker i andra lokaliteter. Det vardags- och erfarenhetsnära perspektivet innebär att den kunskap som produceras kan fungera som resurs för människors utveckling,

”a means of expanding people’s own knowledge” (därav undertiteln *A Sociology for People*). Det är annorlunda uttryckt ett perspektiv påtagligt präglad av en (god) vilja att hjälpa människor att se och förstå sin egen position i ett större sammanhang.

Särskilt intressant är Smiths förhållningssätt till begrepp som kultur och identitet samt kategorier som klass och kön. Institutionell etnografi är förvisso intresserad av såväl klass som kön men det är inte kategorier eller individer som står i fokus:

”Ethnography may start by exploring the experience of those directly involved in the institutional setting, but they are not the objective of investigation. It is the aspects of the institutions relevant to the people’s experience, not the people themselves, that constitute the object of inquiry” (s. 38).

I detta avseende ter sig ”Institutional Ethnography” löftesrik. Inom samhällsvetenskap och humaniora har man under lång tid försökt finna ett perspektiv som bibehåller intresset för människor, men utan att reducera dem till bärare av monolitiska klass-, kön- eller kulturmönster. ”Institutional Ethnography” förefaller här erbjuda ett alternativ eftersom intresset för maktanalyser behålls samtidigt som för givet tagna kategorier kan brytas ned till förmån för ett relationellt och processuellt perspektiv.

”Institutional Ethnography” är således både en metod och en sociologi för människor. Som sociologi betraktad kommer inspirationen i viss utsträckning från Karl Marx eftersom man fokuserar på hur människors vardagsliv formas i och av materiella omständigheter. Men till skillnad från Marx tillskriver Smith språket en avgörande betydelse. I detta avseende hämtas tankegodset från bland andra George Herbert Mead och Michail Bachtin. Språket – i såväl talad som skriven form – betraktas inte som en passiv spegling av människors inre, istället betonas att språket bidrar till att koordinera olika människors medvetande och subjektivitet. Språket betraktas som en social handling.

Smith må alltså vara inspirerad av Marx men det är nog ändå synen på språk som materialitet och socialitet som gör perspektivet mest intressant och användbart:

”Institutions exist in that strange magical realm in which social relations based on texts transform the local particularities of people, place, and time into standardized, generalized, and especially, translocal forms of coordinating people’s activities. Texts perform at that key juncture between the local settings of people’s everyday worlds and the ruling relations” (s. 101).

Just betoningen av texter är förvisso inte unik. Men det är inte alldeles vanligt att, som Smith gör, integrera textanalys i etnografi och att betrakta texter som agenter involverade i social interaktion.

Boken består av fyra delar. I den första redogörs för perspektivets bakgrund. I den andra delen presenteras perspektivets ontologiska grund och hur språket är integrerat i ontologin. Den tredje delen rymmer en beskrivning av ”Institutional Ethnography” som specifik praktik. Den fjärde delen är en sammanfattande men också framåtrik-

tad text. Vad kan institutionell etnografi användas till och i vilken riktning kan den utvecklas?

Bokens tydliga struktur har bidragit till att läsningen inte sällan varit lustfylld. Trots det har det inte varit lätt att recensera "Institutional Ethnography". Anledningen är att boken är mångbottnad och bitvis svår att förstå, något som även författaren erkänner. De svåra partierna skulle ha kunnat påverka läsoplevelsen på ett negativt sätt, men så var ingalunda fallet. Detta är en bok som absolut förtjänar att läsas. "Institutional Ethnography" kan bidra till att vitalisera etnografien som metod och därmed återuppväcka intresset för människan, en detalj som sociologin ibland tycks glömma bort.

Fredrik Nilsson

Etnologiska institutionen, Lunds universitet

Berit Brandth, Brita Bungum, Elin Kvande (red.) *Valgfrihetens tid: omsorgspolitik för barn möter det flexibla arbetslivet*, Gyldendal Akademisk 2005.

"Familjepolitiken ska stödja – inte styra – familjerna att välja den barnomsorgsform som passar dem i det skede av livet som de befinner sig i. Föräldrarna själva vet vad som är bäst för deras barn".

Citatet är hämtat från de svenska kristdemokraternas hemsida. I antologin "Valgfrihetens tid" behandlas utvecklingen inom den norska familjepolitiken, vilken i stor utsträckning innebär realiserandet av många av de svenska kristdemokraternas förslag. Bidragen i antologin bygger på resultat från fyra sociologiska forskningsprojekt som haft som mål att utvärdera Norges familjepolitiska reformer under 1990-talet.

Som Kari Håland visar har den socialistiska sidan i Norge prioriterat social rättvisa och egalitära värden medan den borgerliga betonat betydelsen av individuell frihet. Den socialistiska linjen förutsätter klara normativa mål och styrmedel. Den borgerliga linjen fastställer istället ett ramverk för individuell frihet, utan kontroll över utfallet. Den norska familjepolitiken har som ett resultat av dessa skilda perspektiv kommit att ta formen av ett lapptäcke, där varken målen eller medlen är entydiga.

Kapitlen 3-4 tar upp frågan om hur föräldrapenningen skall ordnas för att förmå fäder att ta ut en större del av föräldraledigheten. Det har i Norge varit möjligt för föräldrar att dela på föräldraledigheten sedan 1970-talet och 1993 infördes en speciell "pappamånad". Frågan blir följaktligen om "valfriheten" eller "öronmärkningen" givit resultat för fäders bruk av föräldrapenningen. Svaret är såväl entydigt som övertygande: som styrmedel fungerar öronmärkningen bäst. Hela 85 till 90 procent av de norska fäderna tar ut sina fyra veckor vilket kan jämföras med 4,1 procent före reformen.

Vilka drivkrafter, incitament och hinder lyckas författarna då identifiera? Införan-

det av pappamånaden har medfört legitimitet åt att även män kan vara föräldralediga. Det eventuella motståndet, i form av traditioner och könsmönster, försvinner vid införandet av en pappamånad. Författarna tycks säga att en ordning som bygger på valfrihet inte kan sjösättas i en kontext full av strukturella och kulturella hinder, om målet är förändring. Detta är med största sannolikhet en riktig slutsats, men en oundviklig följdfråga blir med vilken rätt politiker och beslutsfattare bestämmer vad som är bäst för medborgarna. Är detaljstyrning ett eftersträvarsvärt medel att förändra de rådande normerna i samhället?

Vad som i kapitel 3 komplicerar saken ytterligare är att författarna identifierar en förändring i den politiska målsättningen. De menar att valfrihetsdiskursen vunnit mark på bekostnad av jämställdhetstanken. Förhållandet mellan stat och individ har blivit viktigare i den politiska debatten än förhållandet mellan kvinnor och män, och mellan män och barn.

Kontantstödsreformen är ett exempel på detta, vilken kan sägas sätta valfriheten i första rummet. Stödet får föräldrar istället för att arbeta; det är inte skattepliktigt och ger inte arbetstagaren rätt att komma tillbaka till arbetsplatsen efter uppehållet. Förespråkarna för reformen företrädde en traditionell familjemodell, där modern är hemma och fadern är ensamförsörjare. Jämställdhetsförespråkarna menade istället att reformen var otidsenlig och motarbetade ett system där män och kvinnor delar lika på både hem- och förvärvsarbete. Den dominerande, i författarens termer "hegemoniska" diskursen, överbyggde konflikten mellan de båda andra. Vad som är intressant är att den inte innefattar något recept för vad som borde göras. Istället erbjuder diskursen en gemensam fiende: det hårda samhället, med föreställningen om hemmet och familjen som en fristad.

Kapitlet 7 och 8 kopplar ihop diskussionen om kontantstödet med arbetsplatsers tidsregimer. Författarna jämför traditionella och flexibla arbetstider. Tonje Lauritzen undersöker inom vilka "tidskulturer" vi kan hitta kvinnor som *tar emot* (använder stödet för att t.ex anlita dagmamma) respektive *brukar* (hemma med barn) kontantstödet. Inom den gränslösa tidskulturen finner vi framförallt kontantstödmottagare, inte brukare. Dessa kvinnor motiverar sitt val av kontantstöd med svårigheten att få tillgång till förskoleplats. Inom den traditionella tidskulturen, som i undersökningen representeras av vårdrken, hittar vi den grupp som oftast är kontantstödsbrukare. Det vanliga är att dessa reducerar sin arbetstid för att kunna vara hemma med barnen. Här faller huvudansvaret för barnen praktiskt taget uteslutande på kvinnan i familjen. Den valfrihet som kontantstödet skulle erbjuda tycks alltså vara avhängig dels tillgången till förskoleplatser, dels arbetsorganisationens struktur.

Vad som blir uppenbart är att kontantstödet gynnar en traditionell könsordning där modern stannar hemma med barnet. Engan och Kvande visar i kapitel 8 att män, oberoende arbetsplats, inte väljer att bruka kontantstödet. Män inom kunskapsyrken kan tvingas ta emot stödet på grund av bristen på förskoleplatser, men väljer aldrig att själva stanna hemma. Män inom mer traditionella organisationer anser dels att ersättningen är för låg, dels finns det kulturella normer som föreskriver heltidsarbete för män.

Den tredje reformen som behandlas – tidskontoreformen – infördes 1994 under parollen "vardagsrevolution". Tidskontots principer är enkla: istället för att ta ut all föräldraledighet på en gång gavs föräldrarna möjlighet att fördela tiden efter eget tycke och smak. Ett exempel är att arbeta halvtid och att vara föräldraledig på halvtid. Holter och Brandth (kapitel 5) visar dock att utnyttjandet av ordningen varit mycket låg. Av dem som faktiskt använt sig av tidskontot rör det sig nästan uteslutande om högutbildade och vävlönade kvinnor (och ett fåtal män). Jobbet hade hög prioritet bland dessa kvinnor och de uttryckte en rädsla för att halka efter i befordringskedjan. Frågan som blir hängande i luften är om tidskonto-ordningen gynnar arbetsgivaren eller arbetstagaren, bägge två, eller ingen av dem.

"Valfrihetens tid" är till sin helhet ett viktigt bidrag till forskningen om social styrning. Svaret som levereras är att valfrihet i sig inte kan distribuera en rättvis fördelning mellan kvinnor och män eller mellan olika samhällsklasser. Detaljreglering anses istället vara det mest framgångsrika receptet. Tyvärr diskuteras inte värdet av valfrihet, och rätten att själv bestämma över sitt liv, av författarna i någon större utsträckning. Att detta faktiskt kan vara ett politiskt mål i sig bortses det ifrån när reformerna analyseras. Styrkan med boken är istället det empiriska materialet och författarnas konsekvensanalyser. Det blir sen upp till var och en att avgöra vad som är ett gott samhälle och vad rättvisebegreppet innebär.

Daniel Bjerstedt

Sociologiska institutionen Lunds universitet

Alain Imboden, The Propaganda of Progress. The Case of Swedish Housing Exhibitions. Studia Sociologica Upsaliensia 52

The Propaganda of Progress är en relativt kort avhandling som spänner över en lång tidsrymd: 70 år av moderniseringsvisioner och framstegstänkande i Sverige tillämpat på bostads- och stadsplanefrågor. Mer precist intresserar sig avhandlingsförfattaren för fyra bostadsutställningar, nämligen Stockholmsutställningen 1930, H 55 i Helsingborg, Bo 85 i Upplands Väsby samt Bo 01 i Malmö. Avhandlingen tar sin utgångspunkt i att framstegsbegreppet ständigt tycks vara närvarande, också i vår vardag, samtidigt som det är långt ifrån självklart hur detta skall förstås eller tolkas.

Materialurvalet är på ett sätt exemplariskt. Det är ju inte sannolikt att bostadsutställningar adresserar sin publik med fraser av typen "Bygg bakåt" eller "Bo sämre". Fallet kräver empiriska material, men även en mer teoretisk rekonstruktion av framstegsbegreppet. Imboden fäster sig i första hand vid kulturella aspekter av moderniteten och lämnar de mer strukturella förklaringarna okommenterade. Han gör det bland annat därför att sociologin enligt honom tvekat inför de mer ideologiska eller idémässiga orsakssambanden, kort sagt, inte alltid velat se framstegstänkandet som en

drivkraft i samhällsutvecklingen.

Teoretiskt kretsar framställningen kring en vidgad klyfta mellan gjorda erfarenheter och möjliga förväntningar. Det tunga namnet är historikern Reinhart Koselleck och förväntningshorisont blir ett viktigt begrepp. Uttryckt med en av Kosellecks egna inspiratörer – den periodvis giftstämplade sociologen Arnold Gehlen – så förmedlar avhandlingens författaren bilden av ett fortgående institutionsförfall, det vill säga människors orienterande instanser blir färre samtidigt som tolkningsutrymmet växer på alla fält. Framstegsbegreppet tillsammans med besläktade fenomen som plantänkande, vetenskapstro och politisk reformnit kommer därmed att designas för att kunna kontrollera upplevelser av att leva i en tidigare okänd modernitet (*neuzeit*).

I avhandlingens empiriska kapitel är framställningen tematiskt upplagd. Det handlar om sådant som utställningarnas syftesbeskrivningar och publikrelationer, om folkbildningsinslaget (eller en frånvaro härav) bland arkitektutlåtanden och programblad. Ett annat tema handlar om vad som bör göras och på vilken nivå. Här urskiljer Imboden en tydlig linje i materialet från 1930 års snävare inriktning mot en funktionell lägenhetsmiljö via H 55 och Bo 85 med dessa utställningars större fokus på boendets relationer till staden och grannskapet fram till Bo 01, där ett slags ekologisk gigantomani representeras i visionen om det goda boendet. Ett avslutande tema behandlar variationer över tid på ett och samma tema. På så vis försöker Imboden fånga in både det som är kontinuerligt i de diskursiva framställningarna och sådant som förändras. Det nya samhället blir ett återkommande tema liksom nu/då och boendet som en välfärdsfråga.

I bokens fjärde kapitel distanserar sig Imboden från sitt underlagsmaterial. En analytisk sammanfattning av hur framstegsbegreppet har ställts ut (i textern) presenteras för att åskådliggöra förändringar härvidlag. Vi får en rekonstruktion av ett slags bostadsmodernitetens organiserande semantik, där dokumentens skygghet för konflikter och reflexion lyfts fram. Kapitlet beskriver hur förbättringar alltid skall ha tagits för givna genom att det oavslutade – icke-perfekta – elementet hos framstegsbegreppet sätts inom parentes till förmån för en betoning av realiserbar perfektion, till exempel vad gäller byggproduktionen när standardisering hålls fram som ett ideal.

Efter denna genomgång, som är mer sammansatt i sina detaljanalyser än vad jag kunnat ge vid handen, anser sig Imboden avslutningsvis kunna bestämma de analyserade utsagorna inte bara som framstegsvänliga utan även som propagandistiska. Det handlar i slutändan inte om att övertyga presumtiva lägenhetsinnehavare, utan om att övertala en publik som står lägre i statushänseende än den professionella elit som för pennan i texterna.

Om avhandlingens diskursanalys vill jag först säga att perspektivet är väl utmejslat med sin aktörsinriktade betoning på val och intentioner i textproduktionen. Dock händer det något i bokens analysdel: de konkreta aktörerna försvinner från bearbetningen. Inget alternativt material presenteras (till exempel från planlagstiftningsområdet), som kunde ha kastat ljus över hur aktörerna tänkt när de inkodat sina budskap i det specifika sammanhanget.

Avhandlingens teoretiska verktyg fungerar väl i tolkningshänseende – förvänt-

ningshorisont är ett begrepp med god förklaringskraft i sammanhanget. Men den kritik som går ut på att teoretiska sociologer med intresse för historisk förändring inte skulle ha uppmärksammat modernitetens kultursida blir mest till tom polemik. Några namn och teman som belyser detta förhållande är Habermas diskussioner om ett förspråkligande av det heliga, Baumans perspektiv på modernismens trädgårds-mästarekultur eller Sennetts diskussioner om stadslivets kulturella samordningsproblem.

Att de teoretiska verktyg som anförts är fungerande utesluter inte att man kan ha synpunkter på de tolkningar som presenteras. En kortare diskussion om avigsidan med att välja ett så exemplariskt framstegsvänligt material som bostadsutställningarnas hade nog varit på sin plats. Det skall dock sägas att Imboden i praktiken månar sig om att undvika schablonmässiga slutledningar. Han förekommer, drar tillbaka och omgrupperar sitt material på ett ofta uppslagsrikt sätt.

Direkt problematiskt är att källmaterialet inte redovisas i form av citat. Sidhänvisningar ges förvisso, men textstöd för de tolkningar som redovisas förekommer sällan. Det gör att läsaren ibland blir tveksam och inte alltid låter sig övertygas av författarens analytiska poänger. Därtill är referenserna till tidigare forskning begränsade. Studier likt Johan Rådbergs *Drömmen om atlantångaren* (1997) eller Eva Erikssons *Den moderna staden tar form* (2001) omnämns inte. Inte heller omnämns en äldre utställningsanalys av Elias Cornell, *De stora utställningarnas arkitekturhistoria* (1952) eller en nyare dito av Anders Houltz, *Teknikens tempel. Modernitet och industriarv på Göteborgsutställningen 1923* (2003). Det gör att Imbodens kritik delvis skjuter över målet, såsom i hävdandet att tidigare utställnings- eller arkitekturforskning skulle ha varit snävt "historiografisk" (s.17).

Jag avslutar min anmälan med att säga att *The Propaganda of Progress* är en sociologisk avhandling där vi på minussidan finner sådant som ett bitvis svagt motiverat teoriurval, en bevisföringsdel där underlagsmaterialet behandlas rätt styvmoderligt, samt en något oklar publikrelation, vilket leder till en viss slutenhet i resonemanget. På plussidan finner vi ett egensinnigt ämnesval med en lovvärd ambition att knyta specifika modernitetsteorier till ett avgränsat empiriskt material, en vinnande utläggning om diskursanalys, samt en självständig behandling av ideologiskt laddade material. Det senare manifesterar sig i den mångfald av innebörder författaren – mina invändningar till trots – lyckas avlocka det undflyende framstegsbegreppet.

Micael Björk,
fakultetsopponent